

■ Lev Kolodni

(Boris Pasternak)

*Orda, Kremldə kədərin girdabında
İyirminci əsri anlamaq istədi
Pasternakı anlamayan
O qəzəbli, sərt adam*

N.Korjavin

Boris Pasternak 70 il yaşayıb. Bu yaş şair üçün demək olar ki, normal hesab edilə bilər. O, Peredelkindəki bağında, ailəsinin əhatəsində vəfat edib. Həbs edilməməsinə, hətta dindirilməyə də çağırılmamasına, düşərgələr haqqında isə ancaq şahidlərdən eşitməsinə baxmayaraq, yenə də payına onu XX əsr rus ədəbiyyatının əzabkeşləri sırasına qatacaq iztirablar düşmüşdü.

Boris Pasternakın taleyi və yaradıcılığına maraq göstərən insanların sayı hər il artır. Onun anadan olmasının 100 illiyi təkcə vətəninə deyil, Avropa və

Dünya gücləri ilə görüş zamanı şair heç bir xahiş etmir, ümumi diqqət mərkəzində olduqda şəxsi mənafeyini güdmürdü. O, hər zaman özü olaraq qalıb axının əksinə üzdü, əgər kiməsə nə isə aydın olmasa şəxsi mövqeyini izah etməyə hazır idi, amma bu mövqedən (möhkəm sərhədlər arxasında olduğu kimi) kənara çıxmırdı.

Yazıcıların ilk qurultayının keçirildiyi Kolonni zalda çıxış etmək imkanı əldə etdikdə o, qələm yoldaşlarına müraciət etməkdən çəkinmədi:

“Öz mövqeyinizə görə kimisə qurban verməyin... Xalqın və dövlətin nəhəng hərəkətinin əhatəsində bizim ədəbiyyat əyanına çevrilmək təhlükəmiz var. İlk mənbələrə, vətənə və nəhəng insanlara olan böyük sevginin xatirinə bu nəvazişdən uzaqda dayanmaq”

Əgər bu məsləhəti həmin vaxt mövqələri xatirinə qurbanlar verərək, təkcə əyan yox, həm də Yazıcılar İttifaqının prokurorlarına çevrilən Aleksandr Fadeyev, Aleksey Surkov və başqaları eşitsəydi, neçə-neçə faciəli səhvlər baş verməz, nəticədə ədəbiyyat qazanmış olardı...

Şair “nəhəng insanlar” dedikdə kimi nəzərdə tuturdu?

Ən başda Sovetlərin 1921-ci ilin sonunda baş tutan qurultayında, insanların toplaşdığı Bolşoy teatrdə məlum tarixi nitqi oxuyan, ölkəni yeni iqtisadi siyasətə əməl etməyə çağıran Lenini görürdü.

baxmayaraq, onların hər biri ilə ayrı-ayrılıqda görüşən Stalin bu işə ən yaxşı rus şairlərini cəlb etmək istəyirdi.

“O, şövq yaratmağa çalışaraq danışdı. Onlardan əsl yaradıcı pafos gözlemləndiyini, “dövrün carçıları” rolunu öz üzərlərinə götürməli olduqlarını deyirdi”.

Mayakovskinin gürcü əsilli olmasına, Yesenin bir müddət orada yaşama-sına baxmayaraq, heç biri tərcümə ilə məşğul olmamışdı. Pasternakın sonralar bir çox gürcü şairlərindən tərcümələr etməsində isə, həmin görüşün birbaşa rolunun olduğu istisna deyil.

Rəhbərlə söhbətdən bir çox illər sonra Stalin cinayətlərinin miqyası mə-

birində Leninin adı ilə bərabər Stalinin də adı çəkilirdi.

*Həmin günlər uzaqlarda qalıb -
Qədim daş divarın arxasında.
İnsan yox hərəkət yaşayır -
Dünya boyda əməlləri olan.*

Görünür, bu əsərlərin dərc olunması gizli qalmadı. Bütün ədəbi yenilikləri diqqətlə izləyən, mövcud olmayan oxucularının bəxti getirmədiyindən siyasətə üstünlük verən şəxs özü də gənclik illərində rus dilində duyğu dolu şeirlər yazmışdı.

Həmin nəşrdən az sonra Yazıcılar ittifaqına Stalinin köməkçisi Poskrebişev zəng edərək Babel və Pasternakın Parisə beynəlxalq konqresə göndərilməsini tapşırırdı.

Şair həmin zaman ona təqdim edilən nadir imkandan yararlanmalı olsa da, çıxıb getməyə üstünlük verirdi. Köməkçi yenidən zəng edib:

- Pasternak və Babel yoldaşlara çatdırın ki, bu, yoldaş Stalinin istəyidir... - dedi.

Təcili olaraq əşyaları toplamalı və order əsasında qapanmış atelyedə rəsmi görüş üçün nəzərdə tutulan kostyum tikdirməli oldu.

“İzvestiya”dakı nəşrdən bir il sonra böyük terror başladı, bir çox şairin (o cümlədən də Parisə Pasternakla birgə yollanmış yol yoldaşının) boynu vuruldu.

Amma edam şairin özündən yan keçdi. Səbəbi isə hər kəsə maraq doğurur...

Danışıklar ki, “ən nəhəng insan”ın təqdim etdiyi növbəti gizli siyahıda Pasternakın soyadı da olub, lakin “prokurator” hökmü “Bu mələyə toxunmayın” sözləri ilə ləğv edir.

Gürcü dilindən tərcümələrlə bağlı görüşdən başqa Stalinin şairlə daha ciddi, onun haqqında gəlidiyi “mələk” qənaətinin daha da möhkəmlənməsinə səbəb olan telefon danışığı olub.

Zəngdən əvvəl faciə baş vermişdi. 1934-cü ilin bir yaz günündə Osip Mandelştam Puşkindən başlayaraq Rusiyanın bütün böyük şairlərinin ayaq basdığı Tver bulvarında Boris Pasternaka bu gün hər kəsə məlum olan şeirlərini oxuyur:

*Ayağımız altındakı ölkəni hiss etmədən yaşayırıq -
on addımda da eşidilmir çıxışlarımız...*

Bu cür yazıların oxunmasının müəlliflə bərabər, dinləyici üçün də təhlükəli olduğunu başa düşən Pasternak qəti şəkildə deyir:

- Nə mən bunları eşitdim, nə də siz bunları oxudunuz. Çünki bilirsinizmi indi qərribə, qorxulu hadisələr baş verir, insanları həbs edirlər, mən divarların da qulaqlarının olmasından qorxuram, bəlkə də bulvardakı skamyaların da eşitmək, danışmaq bacarığı var. Ona görə də belə hesab edərkən ki, mən heç nə eşitməmişəm.

Amma bəzi sözgəzdirlər bu qiyam dolu şeirlər haqqında lazımı orqanlara xəbər verirdilər.

Bax elə o zaman - Mandelştamın həbsindən sonra 1934-cü ilin mayında Volxonkada yerləşən kommunal mənzilin dəhlizindəki telefon zəng çaldı, Pasternak qulağına möhkəm sıxdığı dəstəkdə Stalinin səsini eşitdi.

Davamı səhifə 15-də

Ədəbiyyat girovu

Şairlər və rəhbərlər – VII hissə

Amerikada da qeyd edilmiş, Moskvada 1913-cü ildən bəri çap edilən əsərlərinin yeni nəşr dalğasının başlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Boris Pasternak Vladimir Mayakovskinin müasiridir. Otuzuncu illərdə onun əvvəlki şöhrəti yox idi, insanların diqqətini isə istər vətəndə, istərsə də bütün dünyada ömrünün qürubunda - 50-ci illərdə cəlb etmişdi. Həmin vaxtdan bu diqqət (xüsusilə də vətəndə) zəifləmir, əksinə artır. Yeni poetik kəşflərin dəyərinə isə ayrıca danışmaq lazımdır. Və bütün bunlar Pasternakın yaradıcılığının, xüsusilə də ilk şeirlərinin çətin anlaşılmasına rəğmən baş verir.

Hətta MK-nin siyasi bürosunun üzvü, hərbi və donanma işləri üzrə xalq komissarı Lev Trotski kimi poeziya bilicisi də müəlliflə ilk görüşündə (bu görüş 1922-ci ildə Sergey Yeseninlə Kremldəki görüşdən əvvəl baş tutmuşdu) etiraf etmişdi:

- Mən hələ dünən sizin kitabınızın sıx kollarının arasında axtarış etmişəm. Sizin orada nə demək istədiyinizi bilmək olar?

- Bunu oxucudan soruşmaq lazımdır. Məsələn, elə siz özünüz təyin edin - deyə həmin dövrdə hakimiyyətdəki ikinci adam olan həmsöhbətinin yüksək mövqeyindən azca da olsa çəkinməyən müəllif cavab verir.

Valeri Bryusova bu görüşlə bağlı yazdığı məktubunda oxuyuruq: “Trotski səfərdəncəsi məni yanına çağıraraq, yarım saatdan artıq müddət ərzində mənimlə ədəbi predmetlər barədə söhbət etdi.

O, “Baci”ya (“Bacım - həyatım mənim” kitabı nəzərdə tutulur - L.K.) və digər bir-iki şeirə də eyham vuraraq bəzi suallar verdi. Ümumiyyətlə heyran qaldım. Onu da deməliyəm ki, bu sualları verərkən öz nöqteyi-nəzərində tamamilə haqlıdır. Mənim cavab və izahlarım yeni sosial orqanizmin sosial hüceyrələri kimi fərdiyyətçiliyin müdafiəsinə yönəlmişdi”.

Xoşbəxtlikdən “yüksək mövqeyə sahib ədəbiyyatçı” metafora kollarının arasından keçməyə və “qeyri-oktyabr” ədəbiyyatı haqqındakı silsilə məqalələrinin dərc etdiyi “Pravda” qəzetinin səhifələrində “Bacım - həyatım mənim” kitabı haqqında bəhs etməyə tələsmirdi.

Leninin çıxışı zaldakı hər kəs kimi Pasternakda da güclü təəssürat yaratdı, bu nitq sonralar “Yüksək nasazlıq” poemasının finalında yer aldı.

*Onu üzbəüz gördüyüm zaman,
düşündüm, düşündüm mən dayanmadan
müəllifliyi və hüququ haqda.
Adı da cəsarət yaratdı o an.*

Ardınca mənalı hələ indi anlaşılmağa başlayan kahinvarı sətirlər gəlir:

*Bir çox nəsillərin sıralarından
Kim isə bir nəfər çıxır irəli.
Güzəştə yaşadan o dahi gəlib
Qisas alır keçən vaxtdan öləri.*

Poemanın təkrar nəşri zamanı 1928-ci ildə yazılmış bu sətirləri çıxarmışdılar. “Böyük dönüş”ün başlanğıcından sonrakı zülm ölkədəki hər kəs tərəfindən hiss edildi, bu isə müəllifin bir vaxtlar “nəhəng insanlar”ın sırasına kimləri aid etməsinə əsaslandırdı.

Şairin həyatının son on dörd ilində ən yaxın və etibarlı insan olan Olqa İvinskayanın Pasternakdan eşitdiyi və qələmə aldığı xatirələrində Stalinlə görüşün iyirminci illərin ortalarında baş tutduğu qeyd edilir. Rəhbər eyni zamanda üç böyük şairi yanına dəvət etmişdi - Yesenini, Mayakovskini və Pasternakı. Söhbətin eyni mövzudan - gürcü şairlərinin tərcüməsindən getməsinə

lum olduğu zaman Pasternak onu bu cür təsvir edirdi:

“Yengəcə oxşayan bir adam alatoranlıqdan mənə doğru hərəkət etdi. Çopurla örtülü sifəti bütünlüklə sarı rəngdə idi. Həddən artıq enli gövdəli olan bu cırdan-adam boy ölçüsünə görə on iki yaşlı oğlanı xatırlatsa da, olduqca qocaman sifətə malik idi”.

Amma bu obraz tezliklə formalaşmadı. İstər sovet, istərsə də bir çox xarici ədəbiyyatçılar kimi (onların arasında dünya mədəniyyətinin qabaqcıl adları yer alırdı) Pasternak da Stalinin güclü təsiri altında idi. Müəyyən zaman zülmün əsas səbəbkarı olan rəhbər həmin anda etiraz etməyi bacarmayan şairi “heyran etməyə” müvəffəq olmuşdu. Şair hətta törədilən qəddarlıqlara tarixi bəraət də qazandırmamağa çalışır, tarixdə buna bənzər analogiyalar axtarıb tapırdı:

*...Potyrun xoşbəxt günlərinin başlanğıcı
Üsyan və edamların yoxluğu.*

Bu sətirlərin tarixi 1931-ci il göstərilir.

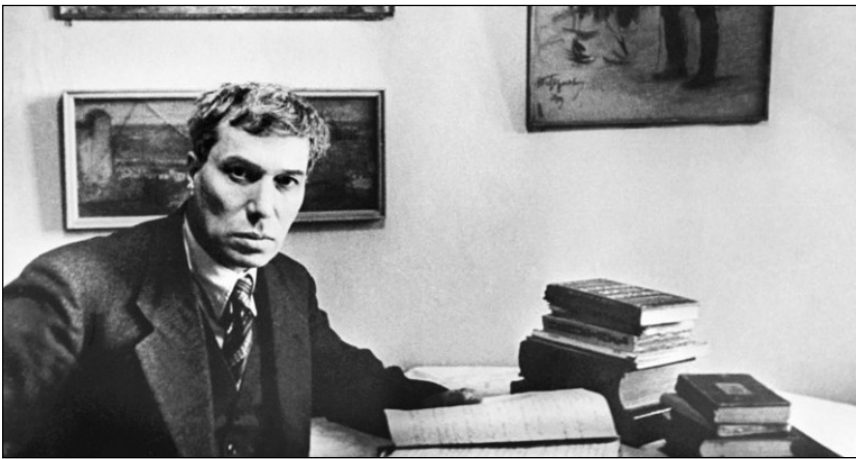
“Otuzuncu illərin əvvəllərində yazıcılar arasında kolxozlara gedib kitab üçün yeni kəndlər haqqında materiallar toplamaq ənənəsi var idi. Mən də kitab yazmaq niyyəti ilə onlarla birlikdə səfərə yollandım. Mənim orada gördüklərimi sözlərlə ifadə etmək mümkün deyil. Bu, o qədər insanlıqdan kənar, təsvirəldiməz kədər, dəhşətli müsibət idi ki, az qala abstrakt vəziyyətə çevrilir, şüurun sərhədləri daxilə sığmırdı. Mən xəstələndim. Bir il ərzində yata bilmədim”. Boris Pasternak xatırlayırdı.

Amma həmin sarsıdıcı hal sonuncu deyildi. Otuzuncu illərdə Moskva sürətlə böyüyür, göz önündə dəyişirdi. Qədim məhəllələr sökülür, küçələr genişlənir, hündürmərtəbəli evlər inşa edilirdi. Yetin altında metro qatarları şütüyür, faytonlar yoxa çıxır, sovet istehsalı avtomobillərin sayı artırdı.

1936-cı ilin ilk günündə keçirilən yazıcıların birinci qurultayında çıxış edərək Pasternakın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən Nikolay Buxarinin redaktoru olduğu “İzvestiya”nın səhifələrində şairin gələcəyə ümid vəd edən iki gözəl şeiri dərc edilmişdi. Onlardan

Əbədiyyət girovu

Şairlər və rəhbərlər – VII hissə

Əvvəli səhifə 14-də

Rəhbər danışmağa başlamamış şair qonşu uşaqların dəhlizdə oynadığı üçün dəstəkdə səsin aydın eşidilmədiyini deməyə macal tapdı. Uşaqları susdurmaq isə onun ağılına gəlmirdi.

- Deyin görək, Mandelştamın həbsi barədə sizin ədəbi çevrələrdə nə danışılır? - birinci səs soruşdu.

- Bilirsinizmi, heç bir söz deyilmir, çünki bizdə ədəbi çevrələr yoxdu. Heç kim heç nə demir, çünki kimsə nə deyəcəyini bilmir, qorxurlar.

Həbs edilənlə bərabər, həm də öz taleyinin bu söhbətdən asılı olduğunu başa düşən şair söhbəti bu cür özünəməxsus tərzdə davam etdi. Bəs birdən Stalin "Kremləki dağlı" və bu qəbilədən olan digər şeirlər barədə bir-başla sual versə, nə cavab verməli? Pasternak hesab edirdi ki, səmimi müsahibə məlumatlı olduğunu həmin "intihar" sətirlərində ələ verə bilərdi.

Lakin onlar barədə söhbət olmadı. Bir anlıq susduqdan sonra şairin cavabını düşünən rəhbər başqa xüsusda sual verdi:

- Yaxşı, indi mənə de görüm, Mandelştam haqqında sən özün nə düşünürsən? Ona bir şair kimi münasibətin necədir?

- Əlbəttə o, çox böyük şairidi, amma bizim heç bir ortaq cəhətimiz yoxdur - biz şeiri sındırıyıq, o isə akademik məktəb keçib... - deyərək Pasternak söhbəti ədəbi müstəvidən uzaqlaşdırmağa çalışaraq cavab verdi.

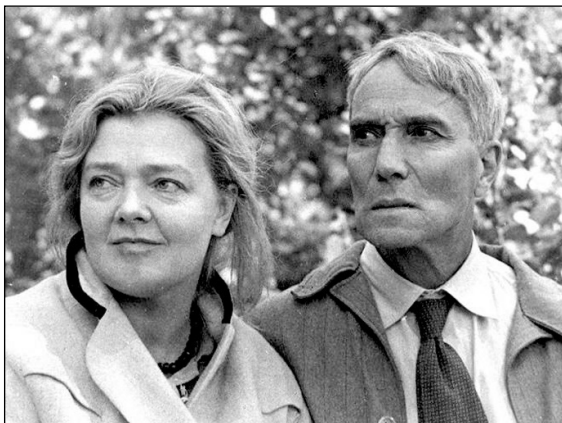
Ardınca Stalinin qarşısına qoyduğu məqsəddən uzaq olan bu mövzu ətrafında danışıldı.

- Görürsən, sən yoldaşını müdafiə edə bilmədin, - deyən rəhbər vidalaşmadan dəstəyi qoydu. Bu cür dönüşü gözleməyən çaşqın Pasternak sadələşməsinə Kremlə zəng etməyə çalışır, telefonçu qızlar isə cavab verirlər ki, "yoldaş Stalin məşğuldur".

Pasternakın xatirələrini çələmə alan Olqa İvinskayanın təxmin etdiyi versiya budur. Mandelştamın həbsi gözələri qarşısında baş verən Anna Axmatova da məmurlarında bu barədə yazır. A.Axmatova kömək üçün Kremlə, Ümumrusiya Mərkəzi İdarə Komitəsinin katibi, həmin zamanlar qüdrətli şəxs olan Yenukidzenin, Pasternak isə hələ yüksək mövqeyini qoruyub saxlayan Buxarinin yanına tələsir. Axmatova qeyd edir: Stalin sual verməzdən əvvəl sərəncam verdiyini və Mandelştamla bağlı hər şeyin qaydasında olacağını söylədi.

Rəhbər Pasternakdan nə üçün narahatlıq keçirmədiyini soruşdu. "Əgər mənənim şair dostuma bəla üz vermiş olsaydı, onu xilas etmək üçün az qala divara çıxardım". Pasternak cavabında dedi: "Əgər mən narahatlıq keçirməsəydim, Siz bu məsələdən xəbərdar olmayacaqdınız". "Yazıçıların təşkilatlarına nə üçün müraciət etmədiz?" - "Yazıçı təşkilatlar

1927-ci ildən bəri bu işlərlə məşğul olurlar". - "Amma o, sizin dostunuzdu axı". Pasternak duruxdu və Stalin uzunmüddətli sükutdan sonra davam etdi: "Həm də o, işinin ustasıdır". Pasternak cavabında "Bunun məsələyə dəxli yoxdur" dedi. Boris Leonidoviç düşündü ki, rəhbər onun Mandelştamın şeirləri haqqında xəbəri olub-olmadığını yoxlayır, öz qərarı cavablarını da bununla izah etdi. "Biz ancaq və ancaq Mandelştamdan danışırıq, mən nə vaxtdır sizinlə söhbət etmək istəyirdim" - "Nə barədə?" - "Həyat və ölüm haqqında". Stalin bu sözləri eşi-

den kimi dəstəyi asır.

Pasternakın duruxmasının səbəbi aydın idi - o, Mandelştamı heç vaxt dost hesab etməmişdi. Onlar aralıq görüşür, bəzən Mandelştam qonaq gəlir, yeni şeirlərini oxuyur, əsasən tərcümə ilə məşğul olmamaq kimi məsləhətlər verirdi. Amma bütün bunlar onun anlayışında dostluq deyildi. Pasternakın arvadına elə gəlirdi ki, Mandelştam onun ərinə münasibətdə özünü təkəbbürlü aparır. Onun ədəbiyyatçılar mühitindən həqiqi dostları gürcü şairlər və onların arvadları idi.

Nadejda Mandelştam yazırdı: Boris Leonidoviç həmsöhbətilə, hamımızla - mənimlə, Anna Andreyevna ilə (Axmatova - L.K.) olduğu kimi söhbət edirdi. Və biz hər üçümüz - A.A., O.E. (Osip Mandelştam - L.K.) və mən bunu yüksək qiymətləndirirdik".

Axmatovanın dediyinə görə onlar "ayrılmaz dördlük" olaraq tanınırdı.

"Gözlənilməz son hədd" zamanı nə deyilmişdi?

Bəlkə şairin telefon zəngindən uzun illər sonra heykəltəraş Zoya Maslennikovaya dedikləri nəzərdə tutulur?

"Şairlər gözəl qadınlar kimidi, onlar üçün bir-birinin dəyərini qiymətləndirmək asan deyil".

Hətta bir az da aydın şəkildə bunları dedi:

"Əgər Mandelştamın sovet adamı olması haqqında təminat lazımdırsa, onu sizə verirəm".

"Kreml dağlısı", "Qatil" kimi şeirlərlə tanışlıqdan sonra bu sözləri demək onun ən azı cəsarətli olmasından xəbər verirdi.

Pasternak özünü başqaları kimi aparmırdı. Gah Pilnyaka və digər yazıçılara böhtan atılan zaman olduğu kimi gözlənilmədən ətrafdakıların gözü qarşısında rüsvay edilənlərin köməyinə tələsir (bu zaman alov onun özünü qarşımağa başlamışdı), gah da fransız yazıçısının SSRİ haqqında yazdığı kitaba görə mühakimə edildiyi məktubu imzalamaqdan imtina edir. Öz qərarını isə bu cür əsaslandırır:

- Mən kitabı oxumamışam.

Şair marşal Tuxaçevskini edam etməyi tələb edən xora da qoşulmaqdan imtina etmiş, qəzəbə tuş gəlmiş Buxarinə səmimi məktub yazmışdı. Görünür, Pasternakı cəzalanmaqdan "mələk", az qala "təlxək" reputasiyası xilas etmişdi, məlum olduğu kimi zalımların qarşısında ancaq həqiqəti söyləməyə icazə verilirdi.

1937-1939-cu illər repressiyaları zamanı Pasternakın Stalinə qarşı düşüncələri kəskin şəkildə dəyişir, o, artıq Pyotru xatırlatmırdı.

Artıq Pasternak qardaşını, Təbidzeni, Mandelştamı, Meyxeroldu, yüzrlə tanışını, qohumlarını, dostlarını həbs etdikləri kimi onu da hər an həbs edə biləcəkləri düşüncəsi ilə yaşamağa başlamışdı. Lakin, daim qorxu içərisində yaşamasına baxmayaraq, "simasını qorumağa" çalışırdı. Həmin dövr üçün normal davranış forması olmasına baxmayaraq, artıq Stalin haqqında şeir yazmırdı.

Fərqli düşüncələrinə görə onu tənqid etməyə başladılar, iclaslara dəvət etmədilər, ən əsası çap etməyi dayandırdılar.

Tərcümə fəaliyyətinə - əsasən gürcü dilindən tərcümələrə başladı.

Bununla da şəxsi yaradıcılıq donduruldu, amma şairin ömrü "böyük terror" illərində yarım qalmadı, əksinə hələ bundan sonra iyirmi ildən artıq yaşadı. "Qoca" sözünün şairin obrazı ilə heç cürə uyuşmamasına baxmayaraq, "Velikomuçenik" hünerini ahıl yaşlarında göstərmək nəsihət oldu.

Ardı var

Rus dilindən tərcümə edən:
Xatirə Nurgül

